

УДК 342.97:348.328

*Є. Є. Додіна***ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ КУЛЬТОВОГО МАЙНА
РЕЛІГІЙНИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ**

Постановка теми. Вивчення питань адміністративно-правового регулювання повернення релігійним організаціям їх колишнього майна, законодавчого процесу щодо адміністративно-правового забезпечення цієї діяльності, узагальнення світового досвіду.

Вивчення проблеми. До розгляду питань, пов'язаних з забезпеченням правового регулювання державно-конфесійних відносин на демократичних засадах, зверталось широке коло видатних українських і закордонних мислителів, вчених, юристів. Теоретичні основи вивчення цього питання закладені у працях фахівців у сфері загальнотеоретичної юриспруденції Ю. М. Оборотова, П. М. Рабиновича, М. М. Азаркіна, Г. Дж. Бергмана, А. Б. Венгерова, М. Ю. Вар'яса, Р. А. Папаяна, В. О. Ципіна, а також вчених-адміністративістів, дослідження яких були поєднані з визнанням питань адміністративної правосуб'єктності, серед яких необхідно зазначити В. Б. Авер'янова, Є. В. Додіна, С. В. Ківалова, Л. Р. Білу-Тіунову. Необхідно звернути увагу на певні дослідження, зроблені такими вченими, як А. Колодний, Л. Филипович, О. Заєць, Г. Друзенко, Ю. Решетніков, М. Новиченко.

Завдання цієї статті полягає у вивченні питань адміністративно-правового регулювання повернення релігійним організаціям їх колишнього майна та визначення механізмів вирішення зазначеної проблеми.

Важливою складовою демократичних надбань в Україні є неухильне дотримання основоположних принципів свободи совісті. Держава послідовно реалізує курс утвердження релігійного плюралізму, відновлення духовних цінностей, гармонізуються державно-конфесійні відносини. Демократичні зміни в Україні пов'язані з набуттям Україною незалежності і прийняттям Конституції [1]. Прийнятий у 1991 році Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації» [2] став значним кроком забезпечення прав людини у релігійній сфері.

Повернення церкві її колишнього майна є пріоритетним напрямком державно-церковної політики незалежної України. Із самого початку існування незалежної Української держави перед нею постало питання відновлення історичної справедливості перед церквами та релігійними організаціями, зокрема повернення їм колишнього церковного майна, в свій час експропрійованого радянською владою. Слід підкреслити, що Українська держава добровільно поставила перед собою завдання щодо повернення колишньої церковної власності, з огляду на те, що формально вона не є правонаступником Радянського Союзу, державні органи якого й були задіяні у вилученні на користь держави вказаного майна. Не викликає сумнівів, що незавершеність повернення колишнього церковного майна негативно впливає на темпи кількісного і якісного зростання суспільно значимого служіння релігійних організацій. Водночас слід відзначити, що усі посткомуністичні країни Східної та Центральної Європи, які на сьогодні в основному успішно пройшли даний процес, вирішували вказане питання не один рік, зокрема поступово напрацьовуючи нормативу базу. Так, наприклад, угорський уряд підписав окремі угоди із чотирма історичними церквами і двома релігійними спільнотами стосовно обсягів повернення відібраного у них майна. Урядова комісія та представники церков також погодилися стосовно грошової компенсації за майно, яке з тих чи інших причин не може бути повернутим. Саме ці угоди стали підґрунтям Закону про компенсації, ухваленого угорським парламентом 1991 року. Планується, що до 2011 року держава виплатить 166,8 мільйона доларів за майно, яке не може бути з тих чи інших причин повернуто.

У Польщі було оголошено термін, впродовж якого католицька церква мала можливість апелювати стосовно повернення конфіскованого майна. Зокрема, державні органи розглянули 2640 із 3060 апеляцій, 1336 з них визнані справедливими і такими, які належить виконати; 900 мають бути додатково розглянуті і 536 відхилено. Так само термін для подачі апеляцій було встановлено для лютеранської церкви та іудейської громади.

У Румунії релігійні організації подали урядові 7568 заяв на повернення вилученого у них майна. На даний час процес повернення церковної власності є достатньо динамічним. При цьому було встановлено, що будівлі, які нажали церквам, а зараз зайняті школами, музеями, лікарнями, лишатимуться до 2007 року у їхньому користуванні, але користувачі платитимуть церквам.

У Словаччині католицькій церкві вже повернуто більше половини відчуженого в неї майна, хоча кількість нерозглянутих справ залишається значною, у багатьох випадках церкві доводиться чи доведеться судитися з нинішніми власниками церковного майна.

У Чехії доповнення 1994 року до Закону про реституцію 1991 року передбачає, що церквам буде повернуто не тільки майно, відчужене після 1948 року, але й те майно, яке було відібране у них між 1938

і 1945 роками. Одночасно створено Урядовий фонд розміром 11,7 мільйона доларів для компенсації за те майно, яке фізично вже не може бути повернутим.

Водночас слід зазначити, що не в усіх східноєвропейських країнах реституція церковного майна відбувається так послідовно. Скажімо, у Хорватії католицька церква дотепер отримала не більше 70 відсотків майна, яке було відібране. В Албанії парламент лише ухвалив Закон про реституцію, який, однак, на думку європейських експертів, є достатньо суперечливим і вимагає доопрацювання [3, с. 6].

Аналізуючи проекти законів України «Про повернення культових будівель релігійним організаціям» необхідно звернутись до аналогічних законів, які були прийняті у пострадянських країнах.

Так, у Польщі було прийнято Закон Польської Народної Республіки № 156 від 23 червня 1971 року «Про перехід до юридичних осіб римсько-католицької церкви та інших церков і релігійних об'єднань окремих об'єктів нерухомості, що знаходяться на західних та північних землях.

Згідно із зазначеним Законом об'єкти нерухомості, чи їх частини, що знаходяться в державній власності, розташовані на західних та північних землях, що на день 1 січня 1971 року знаходились у виключному та фактичному володінні юридичних осіб римсько-католицької церкви та інших церков і релігійних об'єднань, безоплатно переходять цим юридичним особам. Перехід власності наступає в силу права з дня набрання законної сили закону та не обтяжується податками та оплатами. Фактична передача об'єктів нерухомості відбувається за рішенням відповідного органу в справах релігій при обласній раді народних депутатів (Народної Ради м. Вроцлава). Реєстрація права власності в єдиному реєстрі нерухомості відбувається безоплатно. Керівник апарату у справах релігій зобов'язаний розробити докладні інструкції, які забезпечать виконання цього Закону. Рада Міністрів до 31 грудня 1973 року може безоплатно передати у власність юридичних осіб римсько-католицької церкви та інших церков та релігійних об'єднань об'єкти нерухомого майна, їх частину, що знаходяться у власності держави на території західних та північних земель, якщо це необхідно для забезпечення діяльності релігійних організацій. Рада Міністрів може звільнити юридичні особи, перераховані в ст. податків та оплат, пов'язаних з переходом власності та оплат за внесення до державного реєстру нерухомості. Рада Міністрів своїм розпорядженням по відношенню до юридичних осіб, духовних осіб та працівників культу на території західних та північних земель повинна визначити принципи та порядок скасування заборгованості перед державою, яка виникла на підставі договірною користування або винагородження за користування земельними ділянками, на які не були укладені договори оренди будинків та квартир до набрання законної сили цим законом та надання податкових пільг або дотацій у зв'язку з виконаними платежами [4, с. 42].

При розробці законодавства про повернення церкві її колишнього

майна в Україні вочевидь необхідно враховувати як реальну поліконфесійність українського суспільства, на відміну від деяких наших європейських сусідів, так і те, що саме майнове питання є чи не найбільш конфліктогенним у контексті міжконфесійних відносин. Розробляючи відповідне законодавство, необхідно максимально мінімізувати можливість загострення міжконфесійних відносин, а не спровокувати її [5].

Сприяння Української держави спрямоване на розвиток церкви та її суспільно значущої діяльності, концентрується на зміцненні церковної інфраструктури, здатної самозабезпечувати церкву всім необхідним для її нормальної життєдіяльності, тому одним з пріоритетів державної політики щодо релігії і церкви залишаються питання повернення релігійним організаціям реквізованого в минулому церковного майна (храмів, молитовних будинків, адміністративних, монастирських, навчальних та інших церковних приміщень). Інтенсивний зріст кількості церковних об'єднань значно випереджає можливості їхнього матеріального та майнового забезпечення. Це породжує напругу в релігійному середовищі, невдоволення віруючих, їхні скарги в різні інстанції щодо фактів неуваги і формалізму у цій справі з боку місцевих органів влади. Майнові суперечки в деяких населених пунктах призводять до гострого протистояння між релігійними громадами, порушення громадського правопорядку. В цій ситуації держава докладает зусиль щодо повернення церкві колишніх культових споруд і майна та сприяє релігійним організаціям у будівництві нових храмів. З огляду на це, доцільно всебічно розглянути питання церковного майна, відчуженого від церкви, і дати юридично обґрунтований висновок, що має бути повернуто негайно, що слід повернути в найближчій і більш віддаленій перспективі, а що передати взагалі не видається можливим [6].

Відповідно до Інформаційного звіту Державного комітету України у справах національностей та релігій «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні» релігійна мережа в Україні станом на 1 січня 2010 р. представлена 55 віросповідними напрямками, в межах яких діє 35 184 релігійних організації (на 719 більше проти минулого року), в тому числі 33 773 релігійних громади, 85 центрів та 265 управлінь, 439 монастирів, 347 місій, 76 братств, 199 духовних навчальних закладів, 12 758 недільних шкіл. Справами церкви в Україні опікується 30 516 священнослужителів. Зростає видання церковних друкованих засобів масової інформації, нині їх кількість становить 377 одиниць. Для богослужінь релігійні організації використовують 22 787 культових та пристосованих під молитовні споруд [6].

Повернення церквам та релігійним організаціям культових будівель, що використовувалися не за призначенням, церковного майна, а також активне будівництво культових споруд дозволило значною мірою пом'якшити проблему недостатньої кількості молитовних приміщень. Про поліпшення ситуації свідчить неухильне скорочення кількості так званих «гарячих точок» — населених пунктів, де відбуваються міжконфесійні

конфлікти на майновому підґрунті. Так, зокрема, в 1990 році таких населених пунктів було 1318 одиниць, 1991-му — 977, 1994-му — 600, 1997-му — 446, 2000-му — 258, 2003-му — 54, 2006-му — 78 одиниць. На сьогодні протистояння у цьому секторі все більше зосереджується на досить невеликій кількості культових споруд, які є національним надбанням. Суттєво сприяли цьому процесу і зусилля місцевої влади та регіональних бізнесових еліт. За безпосередньої участі місцевої влади та регіональних бізнесових еліт, а також залучення позабюджетних коштів впродовж 1992—2006 років було збудовано 4900 культових споруд. Водночас за цей відтинок часу держава повернула віруючим у власність та користування 3,6 тисячі споруд культового призначення, а також понад 15 тисяч предметів церковного вжитку [7, с. 2].

Члени Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій консолідовано висловлюються щодо необхідності подальшого законодавчого забезпечення свободи совісті в Україні. Це стосується удосконалення законодавчої бази щодо релігії і церкви, яка, на їхню думку, має передбачати таку послідовність: 1) прийняття на законодавчому рівні Концепції державно-конфесійних відносин в Україні; 2) розробку та прийняття Закону України «Про повернення майна культового призначення релігійним організаціям»; 3) прийняття нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Паралельно із цим має продовжуватися робота, пов'язана із внесенням змін до ряду нормативно-правових актів, які мають пряме відношення стосовно практичних аспектів діяльності релігійних організацій. Це, в першу чергу, питання: запровадження заборони на приватизацію, продаж, відчуження в інший спосіб культових та інших будівель. Водночас було наголошено, що внесення змін у чинну законодавчу базу в галузі свободи совісті можливе за наявності діалогу між суб'єктами законодавчого процесу (Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України) і Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій. Саме практичний аспект зазначеного діалогу визначатиме як сам законодавчий процес, так і зміни, які будуть вноситися до чинного законодавства. На думку релігійних організацій, виконання цього завдання актуалізує, в першу чергу, потребу вдосконалення правового механізму повернення (передачі) релігійним організаціям культових споруд. У процесі пошуку шляхів та механізмів поновлення майнових прав релігійних організацій необхідно виходити з принципу правонаступності та спадковості церковної власності. Водночас розв'язання цієї проблеми значно ускладнюється розколами і міжцерковним протистоянням, зокрема, у православ'ї. Така ситуація заважає справедливому визначенню законного власника тих чи інших церковних споруд. Відтак саме майнове питання продовжує виступати одним із джерел конфліктності в релігійному середовищі та у відносинах церкви і держави.

Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми може бути розробка механізмів матеріальної компенсації релігійним організаціям за реквіза-

цію їхнього майна. Проте в умовах економічної кризи ця проблема належним чином не може бути розв'язана. Компенсація, як пропонують деякі фахівці, могла би здійснюватися у різних формах: робіт або послуг з реставрації, відновлення храмів та інших культових приміщень, предметів культу, грошових субсидій, надання виробничих і житлових приміщень, виділення земельних ділянок під будівництво храмів тощо.

Із метою кращого врахування інтересів сторін, церкви і держави, питання реституції церковного майна має вирішуватися поетапно. На першому етапі слід повернути у власність релігійних організацій ті культові споруди і церковне майно, що не є пам'ятками історії та культури, які не використовуються ні державою, ні церквою і не спричиняють спорів та конфліктів ні між релігійними організаціями, ні між ними і державою.

На другому етапі слід вжити заходів для повернення усіх (за невеликим, обумовленим Кабміном, винятком) культових об'єктів, які належали релігійним організаціям, у тому числі й тих, що становлять історико-культурну цінність, за умови неухильного виконання вимог законодавства щодо їх використання та утримання. Причому ті об'єкти, які є культурними пам'ятками, слід передавати церквам лише у безоплатне користування. Це дозволить державним органам впливати на діяльність релігійної інституції у випадку грубого порушення чинного законодавства щодо догляду й утримання пам'ятки культури. Зокрема, релігійна організація може бути попереджена про припинення договору безоплатного користування культовою будівлею і, у випадку ігнорування вимог відповідних держустанов, впродовж місяця вимушена буде звільнити таку будівлю [8].

На початок 2010 року забезпеченість релігійних організацій України культовими спорудами становить 71,3 відсотка. В конфесійному розрізі маємо таке: Закарпатська реформаторська церква — 89,9 %, УПЦ МП — 85,3 %, Римо-католицька церква — 91,1 %, УГКЦ — 78,1 %, Всеукраїнський Союз об'єднань євангельських християн-баптистів — 68,7 %, Всеукраїнський Союз церков християн євангельської віри — п'ятдесятників — 70,9 %, УПЦ КП — 65,3 %, УАПЦ — 62,1 %, іудейські спільноти — 49,6 %, мусульманські організації — 55,7%. За роки незалежності релігійним організаціям повернуто у власність та користування біля 4 тисяч культових споруд. Впродовж 1992–2009 років збудовано їх 5,7 тисячі (лише в 2009 році — 251). У стадії будівництва нині більше 2400 культових споруд. На приміщення, які можуть бути Фондом держмайна передані релігійним організаціям (а таких 316), претендують УПЦ МП (87), РКЦУ (66), УПЦ КП (12), УГКЦ (49), іудейські спільноти (17). Значна частина колишніх культових споруд перебуває в комунальній власності [9, с. 44].

20 серпня 2010 р. був оприлюднений для громадського обговорення доопрацьований проект Закону «Про повернення культових будівель ре-

лігійним організаціям», розроблений Державним комітетом України у справах національностей та релігій [10].

У преамбулі визначено, що зазначений Закон України повинен регулювати правові та організаційні засади повернення у власність релігійним організаціям культових будівель з метою відновлення порушених тоталітарною політикою колишнього Союзу РСР прав церков і релігійних організацій, яким належали ці будівлі до їх переходу у власність держави.

Об'єктами, що підлягають поверненню згідно із цим Законом, є культові будівлі, їх комплекси, які були вилучені у релігійних організацій у державну власність, збереглися і можуть бути їм повернуті. Під культовими будівлями у цьому Законі розуміються будівлі, спеціально призначені для проведення богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та забезпечення інших видів релігійної практики відповідно до внутрішніх настанов організації. Під комплексами культових будівель в цьому Законі розуміються топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою культових будівель, споруд, а також інших об'єктів, необхідних для забезпечення релігійної практики організації відповідно до її внутрішніх настанов. Не можуть бути визнані культовими будівлями приміщення, що пристосовані для проживання священнослужителів, будівлі духовних навчальних закладів, споруди соціальної сфери, якщо вони не є невід'ємною частиною культової будівлі, її комплексу і не розташовані на земельній ділянці, яка необхідна для обслуговування цієї споруди або безпосередньо межує з нею. Об'єкти, що підлягають поверненню згідно із цим Законом та знаходяться в державній або комунальній власності, повертаються у власність релігійній організації у такому технічному стані, в якому вони перебували на момент подання клопотання про повернення. Власнику об'єкта, що підлягає поверненню згідно із цим Законом, забороняється вживати будь-які дії, які можуть призвести до погіршення технічного стану об'єкта повернення, а також забороняється вчиняти будь-які юридичні дії, пов'язані з його відчуженням стороннім особам, з моменту подання клопотання про повернення суб'єктом, який має право на повернення культових будівель згідно з цим Законом. З моменту подання клопотання про повернення державна реєстрація прав на майно, яке відповідно до цього Закону підлягає поверненню у власність релігійним організаціям, зупиняється. Ухвалені рішення органів державної влади чи місцевого самоврядування та укладені ними правочини відносно об'єктів повернення з порушенням вимог цієї статті є недійсними з моменту ухвалення рішення чи вчинення правочину. Культові будівлі, їх комплекси, в яких на час розгляду питання щодо їх повернення розташовані навчальні заклади, заклади культури чи охорони здоров'я, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, наукові установи, повертаються релігійним організаціям тільки після надання зазначеним закладам приміщень для їх розміщення у порядку, встановленому законодавством. Повернення у власність релігійним організаціям культових будівель, їх комплексів,

що є пам'ятками культурної спадщини, здійснюється за погодженням з відповідним органом охорони культурної спадщини та за умови укладення майбутнім власником попереднього договору про укладення охоронного договору на об'єкт повернення, який є пам'яткою культурної спадщини (далі — попередній договір), з визначенням його істотних умов щодо забезпечення режиму збереження і використання, у тому числі із зазначенням робіт, які майбутній власник зобов'язується провести на об'єкті повернення з метою утримання його в належному стані. Відмова релігійної організації укласти попередній договір є підставою для відмови у поверненні їй відповідної культової будівлі, її комплексу.

У законопроекті визначено, які культові будівлі та їх комплекси не підлягають поверненню у власність релігійним організаціям, якщо вони є визначними пам'ятками культурної спадщини, відчуження або передача яких у постійне користування обмежується актами законодавства України; чи були раніше повернуті релігійним організаціям та у подальшому відчужені ними добровільно, або перебувають на території військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних сил України та інших військових формувань України, установ пенітенціарної системи, а також інших режимних об'єктів чи об'єктів з особливим режимом допуску або перебування. Передача земельної ділянки, на якій розташована культова будівля, її комплекс, щодо якої відповідно до цього Закону прийнято рішення про повернення, здійснюється відповідно до Земельного кодексу України. Суб'єктами, які мають право на повернення культових будівель, їх комплексів згідно з цим законопроектом, є релігійні організації, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку. Право на повернення культових будівель, їх комплексів мають релігійні організації, які можуть документально підтвердити, що відповідні об'єкти до моменту їх переходу у власність держави належали їм або релігійним організаціям, правонаступниками яких вони є, на праві власності. Спір щодо правонаступництва на культові будівлі, їх комплекси, які збереглися, вирішується у судовому порядку. У разі відсутності власників та їх правонаступників, які подали клопотання про повернення культової будівлі, її комплексу, суб'єкти звернення, які на законних підставах користуються відповідною культовою будівлею, її комплексом мають право отримати у власність таку будівлю, її комплекс. У випадку неможливості жодною з релігійних організацій документально підтвердити своє право на об'єкт повернення під час розгляду питання про повернення культової будівлі, її комплексу може бути врахований принцип релігійного (віросповідного) наступництва, за умови, що статут релігійної організації, яка звернулась з відповідним клопотанням, зареєстрований у встановленому законом порядку до 12 січня 1994 року.

Питання про повернення релігійній організації культової будівлі, її комплексу повинно бути розглянуто відповідним органом державної влади або органом місцевого самоврядування у строк, що не перевищує

трьох місяців з дня надходження висновку уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань світогляду та віросповідань. Про ухвалені рішення стосовно повернення чи відмови у поверненні культової будівлі, її комплексу орган, що ухвалив таке рішення, протягом місяця інформує уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань світогляду та віросповідань. Рішення про повернення культової будівлі, її комплексу є документом, який є підставою для державної реєстрації права власності на нерухоме майно. Строк повернення релігійній організації культових будівель, їх комплексів, які на час звернення з клопотанням про їх повернення є вільними або перебувають у користуванні релігійної організації, що звернулася із клопотанням, не може перевищувати одного року з дня прийняття рішення про повернення культової будівлі, її комплексу. В інших випадках строк повернення культових будівель, їх комплексів встановлюється органами державної влади, уповноваженими управляти відповідним державним майном, або органами місцевого самоврядування, у власності яких знаходиться майно, але не більше п'яти років з дня прийняття рішення про повернення культової будівлі, її комплексу. Порядок передачі культових будівель, їх комплексів, що належать до державної власності, встановлюється Кабінетом Міністрів України. Рішення про повернення або про відмову в поверненні культових будівель, їх комплексів релігійним організаціям може бути оскаржене у судовому порядку. Релігійні організації, яким передано у власність культові будівлі, їх комплекси, які є пам'ятками культурної спадщини, забезпечують збереження і використання цих будівель з дотриманням вимог законодавства про охорону культурної спадщини. За порушення цих вимог настає відповідальність згідно із законами України.

Висновки. Прийняття Закону України «Про повернення культових будівель релігійним організаціям» є необхідною умовою вирішення проблеми повернення культового майна релігійним організаціям. Разом з тим слід зазначити, що кожен проект Закону України «Про повернення культового майна релігійним організаціям» передбачав можливість судового оскарження рішень посадових органів до суду. Розгляд зазначених адміністративно-правових спорів здійснюють на основі відповідних нормативно-правових актів, які закріплюють порядок розгляду скарг на неправомірні дії або бездіяльність органів і посадових осіб, що порушують права й законні інтереси громадян, релігійної організації.

Л і т е р а т у р а

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квіт. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 25. — Ст. 28.
3. Дудар Н. Закони про свободу совісті в Україні та країнах колишнього СРСР / Н. Дудар // Людина і світ. — 2002. — № 6.

4. Збірник наукових матеріалів. Реституції церковного майна: міжнародний та вітчизняний досвід. — К., 2007.
5. Решетніков Ю. Питання забезпечення процесу повернення колишнього церковного майна в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Решетніков. — Режим доступу: http://www.risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/18877/
6. Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні за 2009 рік: інформ. звіт Державного комітету України у справах національностей та релігій. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://orthodoxy.org.ua/tn/node/3841>.
7. Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-церковних відносин: інформ. звіт Державного комітету України у справах релігій. — К., 2004.
8. Питання законодавчого забезпечення свободи совісті членами Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/otherresources/informzvit/>
9. Релігійна панорама: інформ.-аналіт. журн. — 2010. — № 2 (112).
10. Про повернення культових будівель релігійним організаціям: проект Закону України від 20 серп. 2010 р., розроблений Державним комітетом України у справах національностей та релігій та оприлюднений для громадського обговорення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=705%3A1&catid=41%3Apl&Itemid=68&lang=uk.

А н о т а ц і я

Додіна Є. Є. Питання повернення культового майна релігійним організаціям. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду питань адміністративно-правового регулювання повернення релігійним організаціям їх колишнього майна, законодавчого процесу щодо адміністративно-правового забезпечення цієї діяльності, узагальнення світового досвіду.

Ключові слова: державно-конфесійні відносини, релігійні організації, адміністративно-правове регулювання, культове майно, культові будівлі.

А н н о т а ц и я

Додіна Е. Е. Вопросы возвращения культового имущества религиозным организациям. — Статья.

В статье рассматриваются вопросы административно-правового регулирования возвращения религиозным организациям их бывшего имущества, законодательного процесса административно-правового обеспечения этой деятельности, обобщение мирового опыта.

Ключевые слова: государственно-конфессиональные отношения, религиозные организации, административно-правовое регулирование, культовое имущество, культовые сооружения.

S u m m a r y

Dodina I. I. The Questions of Returning of Religious Property to Religious Organizations. — Article.

The article is devoted the questions of the administrative-legal adjusting of returning to religious organizations their former property, legislative process of the administrative-legal providing of this activity, generalization of world experience are examined in the article.

Keywords: state-confession relations, religious organizations, administrative-legal adjusting, cult property, cult buildings.